

Dr. HERMAN AMATO

NASRETTİN HOCA
VE
PSİKANALİZ

ÇİZGİLER: FERİH DOĞAN

«EĞER İNSANLARI TANIMAK İSTİYORSAN RÜYALARI
TANIMALISIN» Sigmund FREUD ve Don KİŞÖT'ten

NASREDDİN HOCA ve PSİKANALİZ

KURDUN KUYRUĞU KOPARSA...

Dr. HERMAN AMATO

Çizgiler : FERRUH DOĞAN

Dün gece FREUD'ü rüyamda gördüm. Eski, soluk bir paltosu vardı. Başına silindir şapka geçirmişti. Evimizden ayrılmak üzereydi ve ben çekinmeden paltosunu tutmaya çalışıyordum. «İşte paltosu tutulmaya layık bir adam» diye düşünüyordum. Palto tutmaktan duyduğum tereddütü yenmiştim. Ayrılırken bana ismi yazılı birkaç kartvizit verdi. Bu kartvizitlerdeki harfler ve kartvizitlerin şekilleri benim kartvizitlerime benziyordu. Ben onun kartvizitlerinin ve bana vereceği kendisi ile ilgili eşyaların çok para edeceğini düşünüyordum. Evimizden çıkarken mi, yoksa ona paltosu giydirdirirken mi uyandım, hatırlamıyorum. Aklımda, «palto giydirmenin acaba cinsel anlamı var mı?» diye sordüğüm kaldı. Bu soruyu ya uyanık iken ya da rüyada iken sormuş olabilirim.

Bu rüyanın derin derin tahliline girmek istemiyorum. Basitçe yaptığım yorum, FREUD'ün, hakkında yazı yazmama, izin verdiğidir. Kartvizitlerini vermekle, rahatça benim ismini kullanabilir, benim hakkımda yazı yazabilirsin demek istiyordu, rüyamdaki FREUD.

Doğrusu FREUD hakkında yazı yazarken hiçbir zaman rahat olamadım. Eserlerini en mükemmel bir şekilde yazmış, kendini gayet iyi anlatmış bir insan hakkında söylenecek ne bulunabilir ki? Diğer yandan aynı çekingenliği Nasrettin Hoca için de duyuyorum. Kendini o kadar iyi anlatmış iki insan, derin saygı duyduğum iki insan, eserlerini bozmayayım diye titredim iki insan. Şimdi her ikisi için yazmak zorundayım. Üstelik, genelleştirilmiş bir rüya anlayışı kavramını sokarak, değişik bir açıdan konuyu ele alacağım. İkisi de rüyalarımızdan başka bir yerde bulunuyorlarsa ümit etmek isterim ki yazılarımı beğenirler ve benim yanımda bulunurlar. Nasrettin Hoca ve Sigmund FREUD sizlere saygı ve sevgi.

Kurdun kuyruğu koparsa: Nasrettin Hocanın hiçbir fıkrası yok ki derin bir tahlile yol açmamış olsun. Fıkraları tıpkı rüyaya benzer. Tek anlamı değil, değişik seviyelerde, çeşitli anlamları vardır. Şimdi size anlatacağım, «Kurdun kuyruğu koparsa» fıkrası, psikanalize giriş için en uygun bulduğum fıkradır. Bu fıkrayı

inceledikçe çeşitli anlamlar alıyor. Bu anlamlardan bir kısmını şimdi ele alacağım. Diğerlerine de konumuz elverdikçe ileriki yazılarımda döneceğim. Nasrettin Hoca öğrencisi İmad ile kurt avına çıkmış. İmad yavru toplarım diye bir mağaranın içine girmiş. Derken ana kurt gelip mağaranın ağzına doğru yürümez mi? Tam yarı yola varmışken Nasrettin Hoca kurdun kuyruğuna asılır. Ağız dar. Kurt ne ilerliyebiliyor nede dönüp Nasrettin Hoca'yı ısırabiliyor. İleri geri didnmeden tozlar kalkıyor. Tozları farkedene İmad «Aman 'diyor' Hoca debelenme toz duman oluyor, göremiyorum». Kan ter içinde kalmış olan Hoca «Hele, kurdun kuyruğu kopsunda, sen o zaman görürsün tozu dumanı» diye söyleniyor.

İçimizdeki kurt: Bu hikâye bir bakıma içimizdeki bazı çatışmaları anlatıyor: Canlı, vahşi, serbest tutkular ve onları bastırmak, daha uygarca davranmak için bir karşı çaba. Nasrettin Hoca kurdun kuyruğunu tutmakla onu zararsız hale sokmak istiyor. Nasrettin Hoca bilincin yerini tutuyorsa, kurt da bilinçaltının, vahşi tutkuların yerine geçiyor. Bunlar arasında bir çatışma ve bu çatışmadan çıkan toz duman. Eğer kurdun kuyruğu kopar, içimizdeki ilkel tutkular yönetimi ele alırsa parçalayıcı birer yaratık olacağız. İmad çok müşkül durumda kalacak. Diğer yandan duman bir haberleşme aracıdır. Yangın olmanın yerden duman çıkmaz, derler. Kızıl derililer, bilgilerini duman salarak uzak yerlere iletirler. Bilinç ile bilinç altının çatışmasından bir takım haberleşme araçları çıkıyor ortaya. Bunlara anlatım araçları demek daha yerinde olur: Nükteler, yanlış kelime kullanmalar, rüyalar, büyüsel davranışlar ve ruh hastalarının bazı tutumları, geçici felçler, balelerdeki sembolik jestler, şiir ve sanat eserleri. Bütün bunların hepsi duman benzetişinin içinde toplanmış.

Diyeceksiniz ki «Bizler bu benzetişleri beğenmedik» Ben de diyeceğim ki «Yerden göğe kadar haklısınız».

Niçin güliyoruz? Burada acı bir durum var. Kurt içeri girerse İmad parça parça olacak. Hoca biricik sevgili öğrencisini kaybedecek. Yani demek istiyorum ki gözyaşları ile karşılaşması gere-

ken bu acıklı duruma niçin gülmekle cevap veriyoruz? Hiç olmazsa çoğumuz.

Diyebiliriz ki: «İmad kötü bir insandı kurt yavrularını rahat bırakmıyordu. Bu yüzden cezalanmasını istiyor ve buna gülüyoruz». Ya da «İmad hocasının kendi için yaptığı çabayı görmüyor. Birçok öğrenciler gibi nankör oluyor. Hoca ise davayı sonuna kadar savunmak azminde kurdu o kadar sıkı tutuyorum ki ancak kuyruğu koparsa bırakacağım, demek istiyor. Nankör bir öğrencinin cezalanmasını istedeğimiz için gülüyoruz». Ya da «kurdun kuyruğunun kopması bize garip geliyor, onun için gülüyoruz». Ya da diyebilirsiniz «Ne bilelim, niçin güldüğümüzü bilmiyoruz». Burada anlaştık. Farkına varmadan, niçin güldüğümüzü bilmeden gülüyoruz.

Acaba bu gülmenin bilmediğimiz başka bir anlamı var mı? Gülmekle kendimiz de farkında olmadan birşey anlatmak istiyor muyuz? Ya da fıkradan kendimize bile itiraf etmekten çekindiğimiz bir anlam çıkardık da bu anlam bizi rahatlatıyor, mutlu kılıyor da onun için mi gülüyoruz?

İçimizde olduğu halde farkına varmadığımız bir dünya: Acıklı bir durum ve bir gülme cevabı. Sevgi ve nefret. Zıt, karşıt olan iki cins duygü. Bunlar aynı insana karşı, nöbet değiştirerek, duyulabiliyor. Bir insanı hem sevebiliyor., hem de nefret edebiliyorsunuz. İnsanın davranışı bir tevye düz yol almıyor karşıt duygular yer değiştirerek davranışımızı etkiliyor. İstekler mantığımızı yeniyor: Sigara içerek veya içki ile kendimizi zehirliyerek hayatımızı berbat edebiliyoruz. İçimizde bizden üstün, bize yol gösteren ve bütün iyi niyetimize rağmen yenilen bir kuvvet var. Bu kuvveti nasıl anlatmalı?

Bilinç ve bilinçaltı deyimleri yetersizdir: FREUD'den önce klasik psikologlar rüyalara, yanlış kelime kullanmalara, gülmenin nedenine önem vermiyorlar ve in-

sanın tüm davranışları âdeta bilinçli imiş gibi bir tavır takıyorlardı.

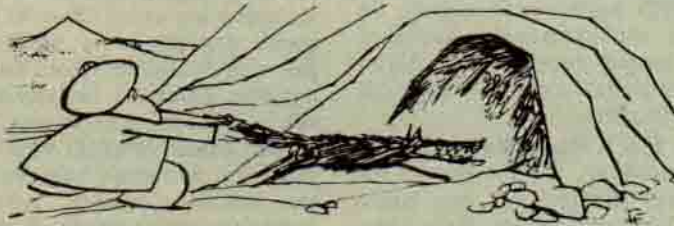
Bilinç terimi birçok yanlış anlaşmalara neden olur. İradeli bir insan, ne istediğini bilip yolunu sebatla takip eden bir insan, bilinçli kabul edilir. Gerçeği bulmuş, gerçekçi bir insan da bilinçli kabul edilir. FREUD bilinci bu şekilde tanımlamıyor. Kafamızın içinde geçerek şu anda bilgi sahibi olduğumuz, düşünce, hayâl, duygu ve isteklere bilinç diyor. Eğer karşıdaki vazoya bakıyorsam, bilincimi karşıdaki vazo teşkil ediyor. Yok eğer bir iç düşüncemi yakalamak için uğraşıyorsam bu sefer dışardaki vazo oluyor, ilgimi bu fikrim çekiyor ve bilincimi bu fikrim teşkil ediyor. Ya da eşimin hayalî gözümün önüne gelmişse, bilincim eşimin hayâline dönüşüyor.

Bilincin yeri şudur ya da bilinçaltının yeri şudur diye, beyinde gösterilebilecek bir yer yok. Bunlar iç gözlemlere dayanarak yapılmış ayrımlar. Bilgimizin dışında kalmış olan düşünce, duygü ve hayâller bilinçaltımızı teşkil ediyor.

Bilincimize gelen bilgiler iki kaynaktır: 1) Dış dünya, 2) İç dünya. İstekler, fikirler, rüyalar, heyecanlar korkular iç dünyamızı teşkil ediyor. Şu anda iç dünyamızda bulunan haberdar olmadığımız bilgiler bilinçaltında bulunuyor demektir. Rüyalara, gülmelere, çeşitli davranışlara bir kaynak ararsak, bu kaynağı bilinçaltında bulacağız. Ancak bir cisim tanıırken bilinç ve bilinçaltının devamlı olarak temas etmesi gerekir: Ben karşıdaki cismin vazo olduğunu anlıyorsam bu, yalnız karşıdaki cismi görmenden ileri gelmiyor, kafamın içindeki vazo kavramı ile gördüğüm vazo hayâlinin çakışmasından ileri geliyor. Yani bir cisim tanıırken bile bilinç ve bilinçaltının birlikte çalışması gerekiyor.

Bir sinema yıldızının resmini gördükten sonra, bu tanıdık biri ise, ismini hatırlıyacağıma bir güvenim var. O anda isim aklıma gelmese bile bu ismi bir süre sonra hatırlıyabileceğim. Hatırlıyacağımıza ve bildiğimize güvendiğimiz şey-

Kurdun kuyruğu koparsa

lerin toplandığı bilinçaltının bir kısmı, ön bilinci teşkil ediyor. Bu bir nevi, hemen kullanılacak olan hatıralar için bir depodur, ona kolaylıkla erişebiliriz.

Ondan daha büyük bir depo var ki hemen hemen insan kişiliğinin bütününi teşkil ediyor. Oraya kolaylıkla erişemeyiz. Orası ile doğrudan doğruya irtibata geçemeyiz, onun varlığının tam farkında değiliz. Bu bilinçaltıdır. İlk kolaylıkla eriştiğimiz depo ise ön bilinçtir. Bu çeşit ayırma bazı güçlükleri neden oluyor.

Hiç birlimz yaşamıyoruz: Bir zamanlar şu soruyu sormayı severdim: Halde mi, geçmişte mi, yoksa gelecekte mi yaşıyoruz? Halde yaşıyoruz, dedikleri an, «O halde yaşamıyoruz» diye takılıyordum. Çünkü hal geçmiş ile gelecek arasında sıkışmış, hemen elimizden kaçan andır. O halde belirli kısa bir anda bilinci yakalayıp sıkıştırmıya imkân kalmıyor. Bilinci tutmaya kalkıştığımız an, bilinç elinizden kaçıyor. «İç âleminde şu an ne var? Bakalım» diye düşünürken, iç âleminde, «İç âleminde şu an ne var? Bakalım» düşüncesi bulunmuş oluyor. Aslında bu düşünce de pek bir anı tesbip eden bir düşünce değil. O halde bilincimizden ziyade, bilincimizin hatırası gözlenebiliyor ve bu gözle hem bilinç hem de ön bilinç kullanılarak yapılıyor. Durum, perdeye aksettirilen bir sinema filmine benzetilebilir. Bütün bilgi filminde yazılı olduğu halde, biz her an, filmin belki de yüz binde birini görebiliyoruz ve buna rağmen bütün filim hakkında fikir edinebiliyoruz. Bilinç her an teker teker gördüğümüz resimlere benzetilirse bilinçaltı, daha doğrusu ön bilinç bütün filimdir. Filimdeki bu oranlara bakılırsa, bilinç düşen pay çok azdır. Ya bilinçaltına ne demeli? Bir filmin 5 saatlik kısmı sansür tarafından kesilmiş ve biz yalnız yarım saat süren bir filim görebiliyorsak, o hiç görmediğimiz 5 saatlik filim bilinçaltıdır.

Demek istiyorum ki zaman içinde gelişen olayları sözlü terimler anlatmağa çalışmak gayet güç oluyor. Verdiğimiz filim örneğinde ön bilinçsiz bilinç düşünmek mümkün değil.

Bu karışıklığa değinmemin nedeni, ileriki yazılarda ele alacağımız Şu, Ben, Üst ben gibi insana yabancı gelen bölümlerin bir zorunluk sonucu ortaya çıktıklarını belirtmektir.

Şu budala kim? Nasrettin Hoca kendini tanıyamamaktan korkuyormuş. Buna çare olarak, sakalına bir çan bağlamayı öğütlemişler arkadaşları. Gece arka-

daşlarından biri çanı çıkarıp kendi sakalına takmış. Nasrettin Hoca sakalında çan bulunan arkadaşını görünce «Anladım» demiş, arkadaşını işaret ederek «bu, ben». Sonra kendini göstererek sormuş «Ama öyleyse, bu budala kim oluyor?»

Bu fıkranın insanı kendi ile başkalarını karıştırabileceğini, başkalarının yerine kendini koyabileceğini, iç dünya ile dış dünyanın karıştırılabileceğini anlatmak istiyor. Hem de kişisel varlık hakkında bir şüphe ileri sürüyor. Aynı şüphe Descartes'da görünür: «Mademki düşünyorum o halde varım».

Oldum olası insanlar rüyalarla gerçekleri birbirine katmışlardır. «Masal dünya», «Yalan dünya» deyimleri bu karıştırmadan ileri geliyor. İnsan, kendi hakkındaki bilinçli bilgileri dışında, kendini tanımıyor. Bilince düşen pay o kadar az ki, insan kendini tanımıyor diyebiliriz.

Bir zamanlar insanlar rüyaları gerçek zannederlerdi. Bir kraliçe, kendisine satıştığına dair rüya gören bir erkeği astırmıştı. Öylesine gerçek zannediyordu rüyaları. Şimdi ise işler tersine döndü. Gerçekte bulunan rüya payını göremiyoruz: Bir cisme bakınca, kendisini değil o cismin bende yarattığı rüyayı görüyorum. Rüya derken genel bir tanım yapıyor, dış dünyada bulunmayıp da, bizim yarattığımız hayallere rüya diyorum. Böyle bir tanımlamanın günâhı FREUD'ün değil, benimdir. Bundan çıkabilecek bütün karışıklıkların sorumluluğunu da üzerime alıyorum.

Anahtar veya kapı veya pencere veya kitap, dış dünyada bizim onları gördüğümüz şekilde bulunmazlar. On değişik açıdan, on kişi tarafından gözetlenen bir masa on değişik şekil alacaktır. Eğer bunlardan bazıları kırmızı gözlük takıyor veya gözleri miyopsa veya biri kör ise, masa daha da değişecektir. Masanın gerçek şekli hangisidir? Hiçbiri. Çünkü her birimiz masanın kendisini değil, masa ile bizim karşılaşmamızdan doğan hayâli, yani masanın bizde yarattığı rüyayı görüyoruz.

Bu hususta daha önce Bilim ve Teknik'de yazdığım için, tekrar üzerinde durmak istemiyorum (Sayı 48). Yeni doğan çocuk dış dünya ile kendini ayıramıyor. Bu olay Nasrettin Hoca'nın fıkrasındaki çocuksu karakteri belirtiyor. Biz aynı cimsimle birlikte aynı rüyayı göre göre, o cismin bizde yarattığı rüya ile, o cismin kendisini ayıramaz hale geliyoruz. Renkler, kokular, şekiller, tadlar, dokunum duyuları, soğuk, sıcak, boyutlar dış etki-

lerin bizde yarattığı rüyalar. Dünyanın değişmezliği duygusu aynı cisimlerin, aynı şartlarda, aynı rüyaları yaratmasından doğar.

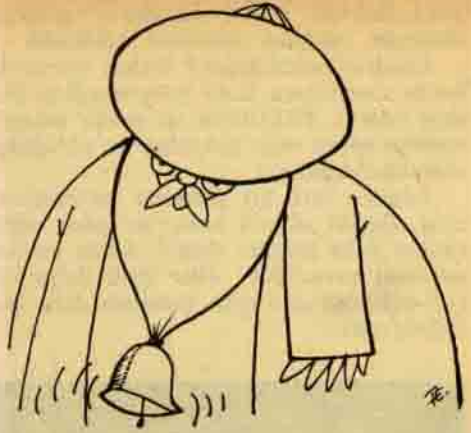
Biz bir cisme bakarken, o cismin bizde yarattığı rüyayı gördüğümüzü söylemiştik. Çocukluğumuzun ilk aylarında bu renksiz bir rüyadır. Çünkü renk görme yeteneğimiz, renk bilgilerini iletecek sinir sisteminin bu kısmı henüz gelişmemiştir. Yani demek istiyorum ki, rüya adını verdiğim şeyler sinir sistemimizin bazı uyarılara verdiği cevaplardır, o uyarıların kendileri değil. Dış dünya tarafından uyarılan sinir sistemimiz bize dış dünya hakkında bilgi verir, iç dünyamızın istekleri ile uyarılan sinir sistemimiz ise bize iç dünyamız hakkında bilgi verir. Bu açıklamadan anlıyoruz ki, gerek dış dünyadan gerek iç dünyadan bilgi almak istersek rüyalardan yararlanmalıyız. Burada rüya kelimesinin genişletilmiş tanımından söz ediyoruz.

Nasıl rüyalar dış dünyadaki cisimlerin gerçek şekli hakkında bir fikir vermiyorsa, aynı rüyalar iç dünyamız hakkında derhal göze çarpan bir fikir vermiyor. Onları yaratan nedenleri araştırmak için bir takım incelemeler yapmalı, bir takım sorular sormalıyız. O rüyanın bizde yarattığı çağrışımlar hakkında bilgi edinmeliyiz.

Zavalı Don Kışot: Zaten durum karışıkken, niye daha karıştırdınız diyeceksiniz. İçimizde geçen bazı olayları, bilinçsizce dış dünyaya aktarma gibi bir huyumuz olduğunu anlatmak için bundan daha güzel, daha inandırıcı bir örnek bulamadım. Şu karşıda gördüğüm pencere, aslında içimde şekil alıyor ve ben bu hayali çarpıp da kafamı kırabileceğim pencerenin tam üzerine aksettiriyorum. Bu sayede pencereye çarpmaktan kurtuluyorum. Benzer bir olay iç dünyamızda da oluyor: Ben bu adamdan korkuyorum ve bu adamın kötülüğümü istediğini sanıyorum.

Ya da ben bir kızı seviyorum o kızın beni sevdiğine inanıyorum. Yani her iki halde de —iç dünya ve dış dünya hallerinde— kendi kendimize gelin güvey oluyoruz. Şu farkla ki, dışarda bir pencere varken onun rüyasını görmek o kadar yararlı bir rüyadır ki, bu rüyayı gerçek sanmanın hiçbir sakıncası yok. Buna karşılık iç duygularımızın dış karşılığı yoksa, çok garip, çok acayip bir duruma düşebiliriz.

Bilimsel ilgiyi artırmak için uygun bir yol ararken, bilim adamlarını tanıtan bir

«Bu budala kim?»

takım oyunlar yazmayı düşünmüştüm. Sigmund FREUD ve Don Kışot bu oyunlardan biri. Bu söylediklerimizin benzerlerini duyan Don Kışot oyundaki FREUD'e sorar.

DON KİŞOT — O rüya, bu rüya, şu rüya... Nasıl ayıracamız gerçeğe rüyayı?

SİGMUND FREUD — Sembollerin cinsinden.

DON KİŞOT — Kapı sembol, duvar sembol, masa sembol, herşey sembol, herşey rüya. Karıştırabilir insan çok kolaylıkla gerçeğe rüyayı. Demin masanın bizde uyandırdığı rüyayı gördüğümüzü söylemiştin. Masanın bizde uyandırdığı rüya ile gerçek rüyayı nasıl ayıracamız? Bunu ayırmak daha güç değil mi değirmenle deviyi ayırmaktan? Şimdi dana birşey söyleyeyim mi? Ben hiçbir zaman değirmenlere saldırmadım. Tarihçi Ben Engel'in uydurması o. Aksini savununca kimse inanmadı. Ben de nihayet bıktım kabul lendim. Ama emin ol değirmenlere saldırmadım ben. Değirmenlerle devler kolaylıkla ayrılır. Karıştırır mı insan devlerle değirmenleri? Ama insan hayâl ile gerçeği rüya ile düşünceyi çok kere karıştırabilir. Saldırmadım ben değirmenlere. Bir kere şaka yapmıştım: «Bu bir devdir» diye değirmeni göstererek. Şaka yaptığımı anlamadılar. Sanşo Panço'nun aptallığından oldu o iş. Ben ne desem inanırdı. Haklıydı da.. Kolay değil ayırmak hayâl ile gerçeği, şaka ile ciddiye ve çeşitli rüyaları. Nasıl ayıracamız masanın, karşımızdaki cisimlerin bizde uyandırdığı rüya ile, gerçekten gördüğümüz rüyaları. Don Kışot, bu oyunda bilim

adamlarına düşen bir görevi dile getiriyor: Havada duran rüyalarla, gerçeğe oturmuş rüyaları ayırmaya çalışmak.

Cinsiyet nerde kaldı? Dikkat ederseniz henüz cinsiyetten fazla bahsetmedim. Bunun nedeni, FREUD'ün en yanlış anlaşılmasına sebep olan noktanın bu olduğuna inandığımdandır.

Adamın biri, bir prensesi methediyor. Beriki «Güzel ama, bir gözü diğereinden daha küçük» demiş. Adam hemen prensesi savunmuş: «Bir gözü daha küçük olmadığı gibi aynı zamanda daha büyüktür de».

Ben de FREUD'ün ortaya attığı çocukluk yaşının cinsiyeti hakkında benzer bir cümleyi söyleyeceğim: «FREUD'ün ortaya attığı çocuk cinsiyeti büyüklerinki gibi kirli olmadığı gibi, büyüklerin cinsiyeti de çocuklarınkı kadar saf ve masumdur.»

Cinsiyete FREUD mü aşırı önem vermiştir yoksa biz mi FREUD'ün cinsiyete eğilmesine aşırı önem vermişiz kestirmek güç.

Niyetim cinsiyetten az bahsetmek. Ama eğer ileride, kurdun kuyruğu koparsa, o zaman işler değişir...

JOSEPH A. FERNANDEZ

Vietnamda Amerikan deniz kuvvetlerinin bir mühendisi, gizlenmiş düşman mayınlarını ve tünellerini bulmakta kendine özgü bir beceriye sahipti. O bilinen olağan metotlardan hiçbirisini kullanmazdı. Yanında uzay çağının elektronik mayın dedektörlerinden biri de yoktur. O elinde bir dilek çubuğu tutuyordu ve gerek bu çubuğun ve gerek sahibinin özel yetenekleri olmalıydı, bunlar adeta büyücülüğe dayanan şeylerdi.

Vietkong'a karşı kullanılan birçok garip silâhlar arasında dilek çubuğunun çok

renkli bir öyküsü vardır ve bu tartışmalar ve çelişkilerle doludur. Bir vakitler kilise tarafından «Şeytanın âleti» olarak adlandırılan bu çubuk yer altındaki suları bulmak için birçok batı memleketlerinde uzun zamandanberi kullanılmaktadır. Yalnız bunların, bundan başka yaptıkları daha birçok şeyler vardır.

Bununla uğraşanlardan bazıları onunla altın, gümüş, kurşun, uranyum, petrol, kömür ve daha başka kıymetli cevher ve madenleri bulabileceklerini söylemektedirler. Dilek çubukları, saklanmış defineleri, kay-